

Recenze

LOGIKA LERMONTOVOVA DÍLA

Савинков, С. В.: *Творческая логика Лермонтова*. Издательство Воронежского университета 2004

Voroněžský literární vědec Sergej Vladimirovič Savinkov se zaměřuje nejen na téma člověka v literatuře, tedy na postavu autora, ale i na literární postavu jako takovou, která nezřídka bývá nazývána hrdinou. V jeho tvorbě se k nám vrací v jiné, řekl bych dokonce ve zcela jiné podobě desetiletí potlačované psychologické úsilí ruské literární vědy, které se od A. A. (O. O.) Potebni přes jeho žáky, zejména Ovsjaniko-Kulikovského, a dále skrze experiment Lva Vygotského přece jen dostalo na práh 21. století. Je to pojetí poučené z „pečlivého čtení“, psychoanalýzy, archetypální kritiky, ale také překvapivě z fenomenologie a hermeneutiky (jak známo, měly i své autochtonní ruské varianty) i krajního francouzského strukturalismu. Aby autor jasně ukázal a vyostřil úkol, který si dal, srovnal svoji monografii o Lermontovovi, k němuž ho dovedlo místo jeho dětství Stavropol a voroněžský profesor Boris Udodov, odkazuje ke knize I. Z. Sermana (Михаил Лермонтов. Жизнь в литературе 1836-1841. Иерусалим 1997). Zatímco Serman ze zkoumání vylučuje 300 veršů, 12 poém a dramát, neboť se nestaly faktem literatury (jako věci učednické), pro Savinkova jsou velmi důležité, neboť on nesleduje Lermontova ve sféře toho, co se pak nazvalo literaturou, ale to, jak se Lermontov v literatuře utvářel, a v tom není možné ignorovat žádný text. Jde mu tedy o to, jak autor vtěluje do světa literatury svět svůj, jde mu o to, jak se vyvíjela jeho osobnost v literatuře a jak literatura zase měnila jeho.

Pak již následují kapitoly jedna za druhou jako po sobě jdoucí výstřely. Nejprve se autor obrací k Lermontovovu dětství, kde již vidí základní rozpor, který se v jeho raných textech zračí: rozchod s nebem a klam ve světě: odtud motivy vězení, vězně a útěku a s tím spjatý vznik elegického člověka, jež minulost spájí s časem ztraceného okouzlení. V tom je klíčové Lermontovovo rozpětí a napětí mezi slovem a zvukem: jde ovšem o zvuky ztraceného ráje, něčeho za hranicemi běžného vnímání, je to jazyk čisté transcendence (Когда волнуется желтеющая нива). V návaznosti na to autor uvádí různá sémantická hnízda, např. naděje, smrt, krása, tajemno, neviditelné a viditelné a zření a podezření (Arbenin v Maškarním bále). Nejsm si však až tak jist Savinkovovými úvahami o Pečorinovi, podle nichž jeho smrt souvisí s rozpadem vztahu mezi jeho bytím a bytím dopisu či psaní o něm samém (před soubojem s Grušnickým odmítá zanechat jakoukoli zprávu – ale to přece plyne z jeho protonietzscheovského „nadlidství“ - jeho deník, tedy Журнал Печорина je tak intimní, že nepředpokládá čtenáře): není to všechno stylizace a není tu více literárnosti a pózy než hlubinného a intencionálního utváření? Savinkovova kritika je v podstatě archetypální, ale současně interpretační, opírající se o sverázské „close reading“: proto musí dojít až k mytizaci básníkovy díla, když v něm nachází (mimořádně docela zdařile) motivy luno s veškerou její mocí a ambivalencí. Takto je prý koncipována raná poéma Anděl smrti (1931) a postavy mrtvého rytíře a zahubené panny. Není překvapením, že při hledání dramatis personae Lermontovovy duše cituje autor z jeho proslulé juvenilie Мой демон.

V dalších částech rozvíjí Savinkov úvahy o sváru otce a matky, o hledání cesty syna k otci, o incestu a zejména o Hrdinovi naší doby jako osudovém znamení konce: Lermontov v literatuře dochází podle autora k smíření se světem, i když, jak praví, za jeho hranicemi.

Pečorin se tu pak jeví jako „současník“ a „vampyrský“ prvek, jako literární postava, ale i jako hrdina „našeho času“, přičemž Savinkov nepomíjí ani záhadu slepého chlapce z kapitoly-novely Tamaň a nakonec dochází k logice nejvyšší, k logice sebenegeace: Lermontov umístil svého hrdinu pod dohled jeho sluhy Maxima Maximyče (Maxima na druhou, jak zde praví), jenž vidí život jednoduše tak, jak se mu jeví a osud vidí přímo v akci. Rané, mladistvé lermontovovské „Träumerei“ vyplývající ze snahy bouře ve vlastním nitru zvzněšnit a změnit vše, co je, vede k opaku, totiž k proměně subjektu.

Nelze Savinkovovi upřít jednak fenomenální textovou i jinou znalost Lermontova, jednak důslednost a původnost jeho metody, která umožňuje uvidět Lermontova v jeho existenciální genezi a interakci s vlastním dílem. Nicméně pojmosloví díla je komplikované, celkově je text při vši snaze rozbíhavý a nosníků, na něž by autor upevnil svou myšlenkovou konstrukci, je příliš mnoho, i když základní záměr je v mase smyslově konkrétních interpretací přece jen ještě rozlišitelný, byť poněkud v mlze. Možná to s Lermontovem nebude tak složité, s člověkem je většinou všechno jednoduché, jen je nutné najít onen prvopočátek a z něho jako dekonstruktivisté na niti vyvléci celou hroučící se stavbu osobnosti i díla. Je to však jistě úkol srovnatelný s hledáním zákonitosti nebo „logiky“ či „bezvýjimečného systému“ v přirozeném jazyce: tušíme, že jsou někde skryty, ale nevíme, jak je objevit.

Savinkovovu dílu se již dostalo v Rusku všeobecné i recenzentské pozornosti. V jednom ohlasu na práci, která byla mezitím (2004) obhájena jako doktorská (DrSc.), se uvádí i námitka jisté uzavřenosti výzkumu, jeho vymezení Lermontovem: i obyčejná interní komparatistika by objevila, že ne vše je vysloveně individuálně lermontovovské (různé motivy, např. zázračná panna), že mnoho z toho je, jak už napsáno výše, pouhá literární stylizace, která byla v dobové ruské literatuře běžná, jistě i tam je podstatná pro pochopení lidské geneze (viz: Возвращаясь к спорам о Лермонтове, in: Филологические записки, Воронеж 2006, s. 292–296, text napsali posuzovatelé z Novosibirské univerzity). Na jedné straně se takřka nikdo, kdo je zaujat svým tématem a svou metodou, nezabývá proslulých baconovských idol, na straně druhé nelze o literatuře psát „objektivně“, je třeba přístup metodologicky vyostřit, svou metodu hyperbolizovat, hypertrofovat a ostatní „uzávorkovat“, aby se nám to nové jevílo jako pod zvětšovacíím sklem. I když nedosáhneme celistvého obrazu, ale jen detailu, právě od něho se odvíjí i jiný celek, jako se vlastně celá Savinkovova kniha odvíjí od jedné Lermontovovy juvenile.

Ivo Pospíšil